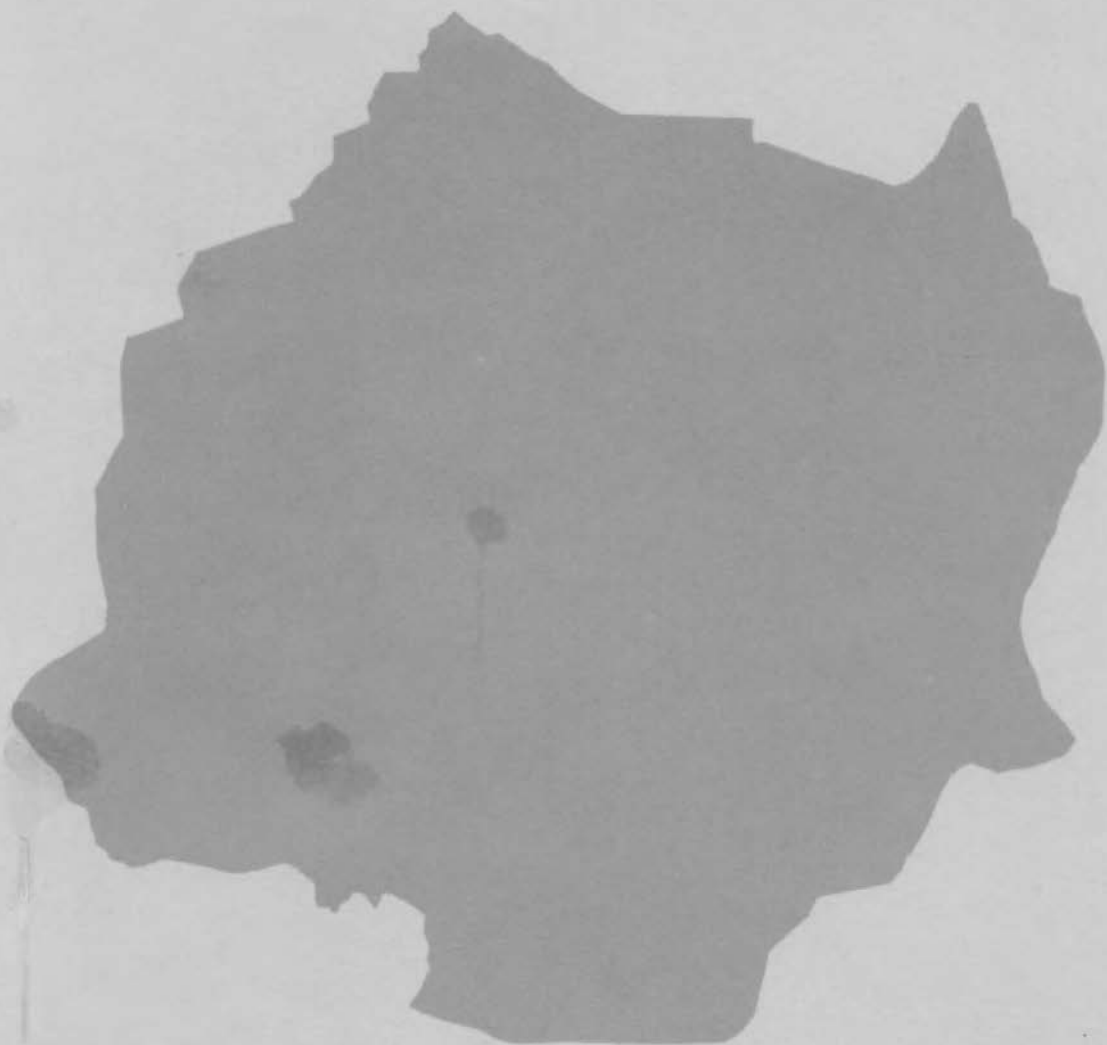

't inschrien

zestiende jaargang nr. 1, januari 1984 kwartaaluitgave

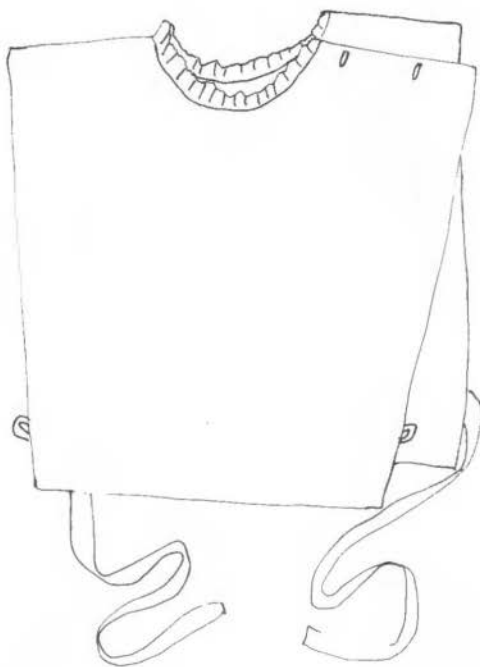
Klederdrachten in Noord-Oost Twente 1920: het begin van het einde

Rond 1975 trof ik in Albergen de laatste oma's met een knipmuts op, in de kerk aan. Een verschijning, waar je als vreemdeling van opkijkt, maar waar de eigenlijke bevolking al lang niet meer bij stil staat. En als iets gaat verdwijnen, dan wekt het je nieuwsgierigheid. Het begin van het klederdrachtenonderzoek ging dan ook moeizaam. Men vroeg aan mij wat het voor zin had, om al dat oude weer op te rakelen, het is voorbij en de nieuwe tijd heeft al lang zijn intrede gedaan.

De generatie, die nu 80 jaar is, heeft toch wel bijzonder veel meegemaakt. Velen zijn hun leven begonnen als scheper of koejongen en hebben ook de landing van de eerste mens op de maan nog meegemaakt. De ouderen hebben hard moeten werken, maar waren tevreden en leidden een regelmatig bestaan. De regelmaat werd afgewisseld door bruiloften, een doop, een begrafenis, kerkelijke feesten, visites en niet te vergeten de jaarlijkse kermis.

Voor al deze gebeurtenissen was de kleding door de traditie voorgeschreven. De beste kleding schafte men zich aan bij het trouwen en die kleding trok men aan op de hoogfeestdagen.

Wanneer het beste eraf was, dan werd het iedere zondag gedragen. De foto's van \pm 1870 - \pm 1950, die ik verzameld heb in de gemeenten Denekamp, Ootmarsum, Weerselo, Tubbergen en Oost-Almelo, tonen nauwelijks mensen in hun daagse kleding. Voor de foto's moest je er immers netjes uitzien! Het grote voordeel dat de foto's bieden waar de mensen er op hun Paasbest op staan is het feit, dat het standsverschil er zo duidelijk op te zien is. En dit standsverschil speelde tot de Tweede Wereldoorlog nog een grote rol. In grote trekken kon men op het platteland buiten

Tekening 1

de adel en de geestelijkheid twee groepen onderscheiden, n.l. de boeren en de ambachtslieden.

De boer, die met zijn boerderij een economische eenheid vormde, verbouwde zelf wat hij nodig had. Nieuwe materialen liet hij maken bij de ambachtslieden, die in het dorp of aan de doorgaande wegen woonden. De boer had meiden en knechten in dienst, die op deze manier van een vast inkomen verzekerd waren. Naarmate de tijden beter gingen, verkocht de boer overschotten aan rondreizende kooplieden of op de markt of in de waag in de stad. De opbrengst werd o.a. besteed aan nieuwe kleding, ook voor de meiden en knechten, die in mei een paar schoenen, linnen of

Tekening 2

andere kleding ontvingen. De foto's van rond 1870 tot 1920 van de overwegend katholieke bevolking in de gemeenten Tubbergen, Weerselo, Ootmarsum en Denekamp tonen aan, dat de klederdracht sterk aan ontwikkeling onderhevig was. Bij de protestantse bevolking zijn er tot 1920 weinig veranderingen waarneembaar.

De ontwikkelingen bij de katholieken zijn ook weer afhankelijk van de geografische

ligging van de verschillende dorpen. Het ene dorp ligt geïsoleerder dan het andere, de sociale controle was er soms sterk, waardoor vernieuwingen minder snel plaats vonden.

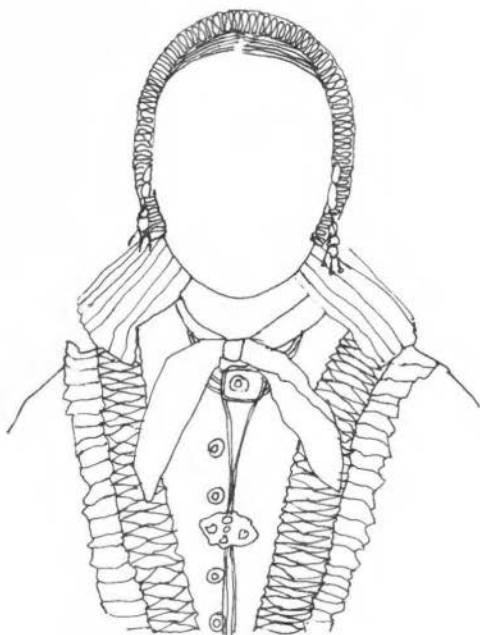
Na 1920 verandert voor beide groeperingen de vorm van de knipmuts en de traditionele kleding bij de Almeloërs wordt afgelegd. Ik zal trachten enkele verschillen aan te geven.

Het eerste kledingstuk, het lijfje (liefke), wordt bij de katholieken niet gedragen. Het is een strak mouwloos hooggesloten kort hemdje, met aan de voorzijde knopen en het werd onder de kroplap gedragen. De kroplap (tek. 1) bestaat uit twee vierkante lappen met een ronde hals en een opstaand boordje. Op de linkerschouder is een sluiting met twee of drie knoopjes. Aan de voorste lap zitten twee bandjes, die door lusjes van het achterpand gehaald en van voren gestrikt worden. De protestanten hebben een kantje bovenaan de zondagse kroplap zitten, dat iets zichtbaar moest zijn bij de hals van het jak. Een tweede verschil heeft te maken met het ophouden van de rokken. De rokken in Almelo waren zeer sterk geplooid (gekroesd) tek. 2. Voor iedere rok was minstens drie meter stof nodig.

Als men een te smal postuur had om de rokken op te houden, dan gebruikte men brétèls (lichten); buiten Almelo maakte men van stof rolletjes (worstjes).

De rokken moesten wijd vallen, dat vond men mooi en bovendien wilde men soms niet laten zien dat men weer in verwachting was.

Het belangrijkste verschil vormt echter 'het pak', gedragen bij de protestanten en 'het kleed', dat in de mode was bij de katholieken. Het woord 'pak' wordt gebruikt als aan het jak een lange schoot zit, die wel tot aan de knieën reikt en die in de regel van dezelfde stof was als de rok. Het 'pak' is mode tot \pm 1920. Tot die tijd hebben sommigen ook een jak met een laag uitgesneden hals, wat wijst op een hoge ouderdom. Al vóór 1890 was bij de

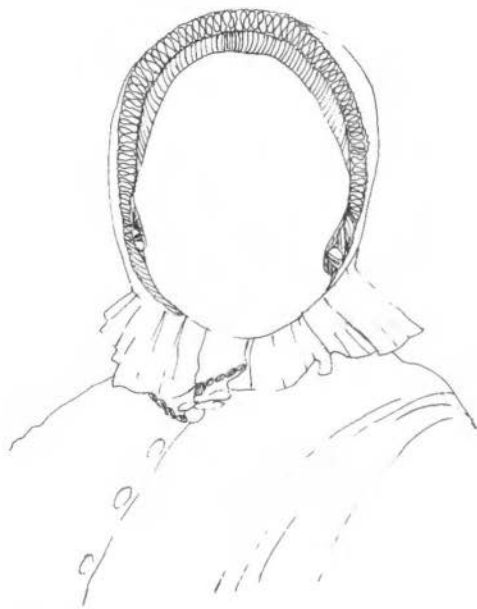
Tekening 3

Tekening 5

Tekening 4

Tekening 6

katholieken 'het kleed' mode. Onder 'het kleed' wordt een jak verstaan met een kort schootje, dat in de rok werd gedragen. Daarna komen de ceinturen in de mode. De jakken van 'het pak' zijn eenvoudig, ze hebben stolplooien, opstiksels en zijden of fluwelen banden. De jakken van 'het kleed' zijn tot 1890 vrij sober, waarna ze de invloeden ondergaan van de grote mode. Kant, kralen, smokwerk, pofmouwen en ingezette beffen vinden veel toepassing, dit is echter wel afhankelijk van wat men zich kon permitteren.

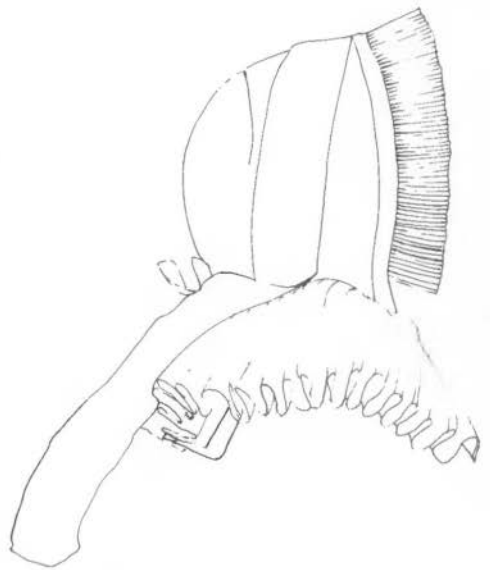
Na 1920 wordt de ééndelige jurk mode, die in Almelo 'het kleed' heet.

De doeken vormen ook een bijzonder hoofdstuk. De grote wollen rouwdoeken werden in Almelo nog tot 1958 los op het hoofd gedragen door de naaste buurvrouwen bij een begrafenis. Buiten Almelo was dit in de 20ste eeuw geen gebruik meer. Schoudermantels, pellerines en Kashmire shawls kwamen tot in de dertiger jaren buiten Almelo voor.

Tot 1920 werd overal de knipmuts met de lage voorrand gedragen. (tek. 3). Rond 1850 liep de geplooidde voorrand helemaal rond het gezicht. Tek. 3 uit \pm 1875 laat zien dat deze rand korter wordt en tegen 1880 heeft de muts de vorm zoals wij die kennen. Enkelingen echter dragen de knipmuts zonder een knik in de achterstrook (tek. 4), de knik die ontstaat door het gebruik van de grove plooihout. De voorrand van de hoge muts (tek. 5), die in 1920 mode wordt, wordt in diverse plaatsen op verschillende manieren opgezet. Tegelijkertijd met de hoge muts komt het zijden mutsenlint op, zowel bij de protestanten als bij de katholieken.

De rouwmutsen volgen de mode van de knipmutsen op de voet (tek. 6: \pm 1870, tek. 7: \pm 1880, tek. 8: \pm 1910, tek. 9: \pm 1920).

Slechts enkele katholieken schaften zich na 1900 een kapothoed aan. De kapothoed moet niet verwisseld worden met (het kapje of het kepke), dat gedragen werd op het haar of met een zwart ondermutsje, als

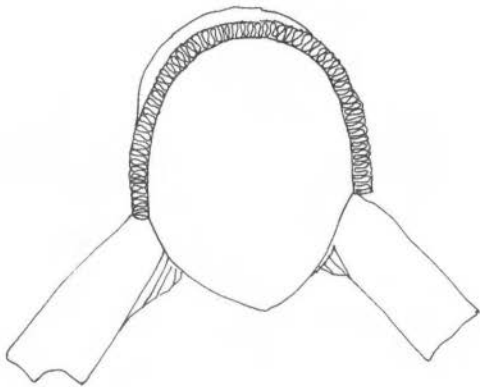

Tekening 7

men door de week uitging. Tek. 10 laat het enige 'kapje of kepke' zien, dat ik tot nu toe gevonden heb en dat dateert van \pm 1900. Over de kleding van de mannen zal ik kort zijn. Rijkdom was af te lezen aan lange jassen (paltuls) en vesten die afgebiesd waren (tek. 11). In Almelo waren de uiteinden van de geknoopte halsdoeken weggewerkt onder brétèls, terwijl dat buiten Almelo niet het geval was.

Er zijn zeer weinig foto's waar mannen op staan met een pet op. In de vorige eeuw was het hoge model mode (tek. 12), terwijl rond 1920 de platte petten in gebruik kwamen. Lepelman in Almelo was het adres voor petten en hoeden.

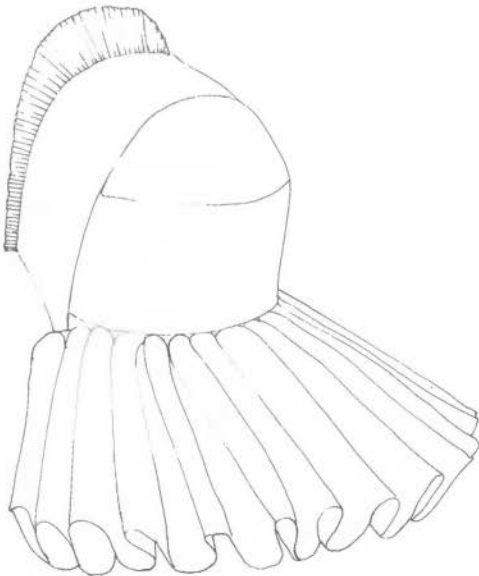
Van de meisjes kindermode wil ik de bonnet noemen (tek. 13). Een 'hoofdbedekking' die de nu nog levende generatie niet meer gekend heeft en die alleen via een foto uit 1898 nog zichtbaar is.

Tekening 8

Tekening 10

Tekening 9

Tekening 11

Tekening 12

Veel valt er verder te vertellen over de kleuren van de kleding in de loop der eeuwen, de toename van de handwerkslieden die zich met de kleding bezig gingen houden, de stoffen enz.

Dit alles is echter vastgelegd, dank zij de medewerking van zeer velen en ik hoop dat in het najaar van 1984 er voor het eerst een klederdrachten publicatie van Noord-Oost Twente kan verschijnen.

M.L.M. Hesselink-v.d. Riet

Tekening 13

'Siepelliks'

Het is wel niet puur heemkunde, maar het komt toch uit een bepaald heem, typeert dat heem en op zich is het bovendien een bijzonder en uniek boekje geworden dat in Ootmarsum verscheen. Zoiets zal wellicht nog niemand op de boekenplank hebben. We bedoelen een boekje vol limmericks over plaatselijke gebeurtenissen, personen en toestanden, verduidelijkt door vele illustraties.

De auteur, B.G.J. Morshuis plaatst elke week zo'n limmerick in weekblad 't Vizioer op de Ootmarsum-pagina met als titel 'Siepellik' nu al 7 jaren lang. Een paar honderd van de leukste siepelliks heeft hij nu gekozen en geeft het als boekwerk uit. Het is verkrijgbaar bij boekhandel Reinders in Ootmarsum.

Bronstijd- en andere sporen in de opgraving van 1982 te Vasse, gem. Tubbergen

Inleiding

Na een jarenlange oudheidkundige 'claim' op het terrein van de familie Harmelink, welk terrein gelegen was direct ten noordwesten van de bekende vuilstortplaats te Vasse, vond in oktober en november 1982 een lang verbeide ontgroning plaats. In deze snel en strooksgewijs uitgevoerde ontgroning van 1,5 hectare kon de R.O.B. binnen het kader van de werkzaamheden zijn oudheidkundige waarnemingen verrichten.

Deze opgraving kon vrij probleemloos verlopen dank zij het vooroverleg met de Provinciaal Planologische Dienst, het gewest Twente als opdrachtgever voor de ontgroning en de praktische medewerking van de Heidemij als uitvoerder enerzijds, de opgravingshulp van de gemeente Tubbergen, van leden van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, afdeling Twente (speciaal de heer J. Thomas, die tevens als onze plaatsvervanger optrad) en van de heemkundige verenigingen uit Albergen, Ootmarsum en Enschede anderzijds. De heer G. Tak (R.O.B.) had de technische leiding tijdens de tweede helft van de opgraving. De inkttekeningen in dit verslag zijn van de hand van J. Hulst (R.O.B.).

De verwachtingen over het te ontgronden terrein waren positief, daar op het terrein van de huidige vuilstort, een voormalig heideveldje, over een reeks van jaren vondsten zijn gedaan, die wezen op een aantal graven van de Standvoetbekercultuur (ca. 2200 v. Chr.), terwijl A. Bruyn en C. Hijszeler er in 1958 de nog resterende helft van een midden Bronstijd boerderij (ca. 1200 v. Chr.) opgroeven. De vondsten in onze opgraving sloten hier echter niet op aan. De coördinaten van het zwaartepunt in de opgraving zijn: 28 F - 254.08/494.47.

Het opgravingsterrein van 1982 ligt op de stuwwal. De directe ondergrond bestond er uit gestuwde, fijne en grove zanden met plekken van leem en tertiaire klei/zand, die grotendeels waren afgedekt met een 10 - 20 cm dikke laag keileem en keizand. Deze afdekkende steenvoerende laag ontbrak alleen in de zuidoostelijke strook van de opgraving, evenals in het aangrenzende terrein van de huidige vuilstort. Archeologische sporen op zo'n steenrijk terrein zijn zeker gezien de ervaringen in Overijssel wel uitzonderlijk te noemen. Het oude natuurlijke oppervlak is sedert de late middeleeuwen afgedekt door een groeiend esdek van heden 1,25 m dikte.

Huisplattegrond I

Zoals overzichtstekening 1 laat zien, is het aantal grondsporen in de opgraving beperkt. Buiten de duidelijke concentraties van grondsporen zijn er nauwelijks verstoringen waargenomen (en dan nog ten dele van middeleeuwse ouderdom), terwijl het opgravingsvlak geheel naar de archeologische behoefte werd opgeleverd.

De grondsporenconcentratie van en bij huis I lag duidelijk geïsoleerd in het opgravingsvlak. De huisomtrek (met 3 - 17 cm diepe paalkuilen) en één palenrij in het midden (5 - 15 cm diep onder het schaafvlak) lieten zich praktisch zonder alternatief vaststellen dank zij de afwezigheid van veel andere grondsporen. Het grondplan meet 30 m bij niet minder dan 8 m en is bijna noord-zuid georiënteerd. De afwijkend grote breedte van het tweescheppige huis vormt één van de opvallende gegevens ervan. Mogelijk vertegenwoordigen de palen op de huisomtrek echter dakdragende buitenpalen, waarbinnen een destijds ondiep gefundeerde (en nu dus niet gevonden) wand aanwezig was. Afb. 2.

De ligging van het huis ten aanzien van zijn ondergrond (plaatselijk het hoogste punt, d.i. op 50 m N.A.P.) is wel heel uitzonderlijk: de noordhelft is gelegen op de steenrijke keileemlaag, de zuidhelft op een bijna steenloze zandige ondergrond. Deze zandige ondergrond (zonder plaatselijke keileembedekking) is aanwezig in de zuidoostelijke strook van de opgraving en zet zich voort in het aangrenzende perceel met de vuilstort. De kleur van de vulling van de paalkuilen is midden grijs.

Het kost wel enige moeite om in de duidelijke plattegrond enige symmetrische regelmaat vast te stellen. Een voor het hele huis geldige symmetrische aslijn is feitelijk niet te trekken. Er is weliswaar een verbindinglijn te trekken over de 8 paalkuilen van de middenrij (waar alleen de op twee na noordelijkste iets buiten valt), maar deze lijn verliest in het zuidelijk deel van het huis in toenemende mate aan 'centraliteit'. Een aparte aslijn door de drie noordelijkste staanderpalen in de noordhelft van het huis en één door de vijf zuidelijke palen in de zuidhelft van het huis biedt geen beter alternatief. Wel wordt in het midden van het huis de dan aanwezige flauwe knik tussen de beide 'as'lijnen 'gevolgd' door de lange westwand (en minder duidelijk ook door de oostwand), met dien verstande, dat de zuidelijke aslijn naar het oosten buigt, maar de begeleidende west- en oostwand naar het westen. Verder liggen de paalkuilen van de centrale rij (behalve de twee zuidelijksten) iets ten westen van de lijn, die midden tussen de op de omtrek staande palen is te trekken.

De afstand tussen de palen van de middenrij is het smalst tussen de vijfde en zesde paalkuil (nl. 1,4 m), terwijl de afstanden tussen de palen van deze rij meer noord- en zuidwaarts een niet regelmatig toenemende vergroting te zien geven, tot 3,3 m. Het opvallendste gegeven van de centrale palenrij is wel de vrije ruimte van 7,5 m tussen deze rij en de beide korte zijwanden, de afsluitingen.

In de plaatsing van de wand- of buitenpa-

len zit geen vermeldenswaardige regelmaat. Hun onderlinge afstand wisselt vooral van 2 tot 3 m. Er zijn nauwelijks gepaarde palen aan te wijzen. Op slechts één plaats in de wand lijkt er een duidelijke aanwijzing voorhanden van een ingangspartij, en wel in het zuiden van de westwand, waar zich een verdubbeling van de paalkuilen voordoet, gecombineerd met een korte afstand tussen deze paalkuilen. Wellicht mag de korte afstand tussen de twee daar tegenoverliggende paalkuilen in de oostwand ook als zodanig worden opgevat. De twee overige paalkuilverdubbelingen op de omtrek vormen mogelijk eenzelfde indicatie voor een toegang, maar zouden evengoed reparatie-palen kunnen voorstellen. Onze uitleg over de mogelijke toegangen van het huis ondergraaft inmiddels wel ons eerder geuit vermoeden, dat de palen op de omtrek buitenpalen (voor ondersteuning van het dak) zouden kunnen vertegenwoordigen.

Mogelijk stelt de onder het schaaflak nog 15 cm diepe kuil in het midden van de palenvrije noordelijke huissector een haardplek voor. De kuil zelf gaf daarvoor echter geen enkele aanwijzing.

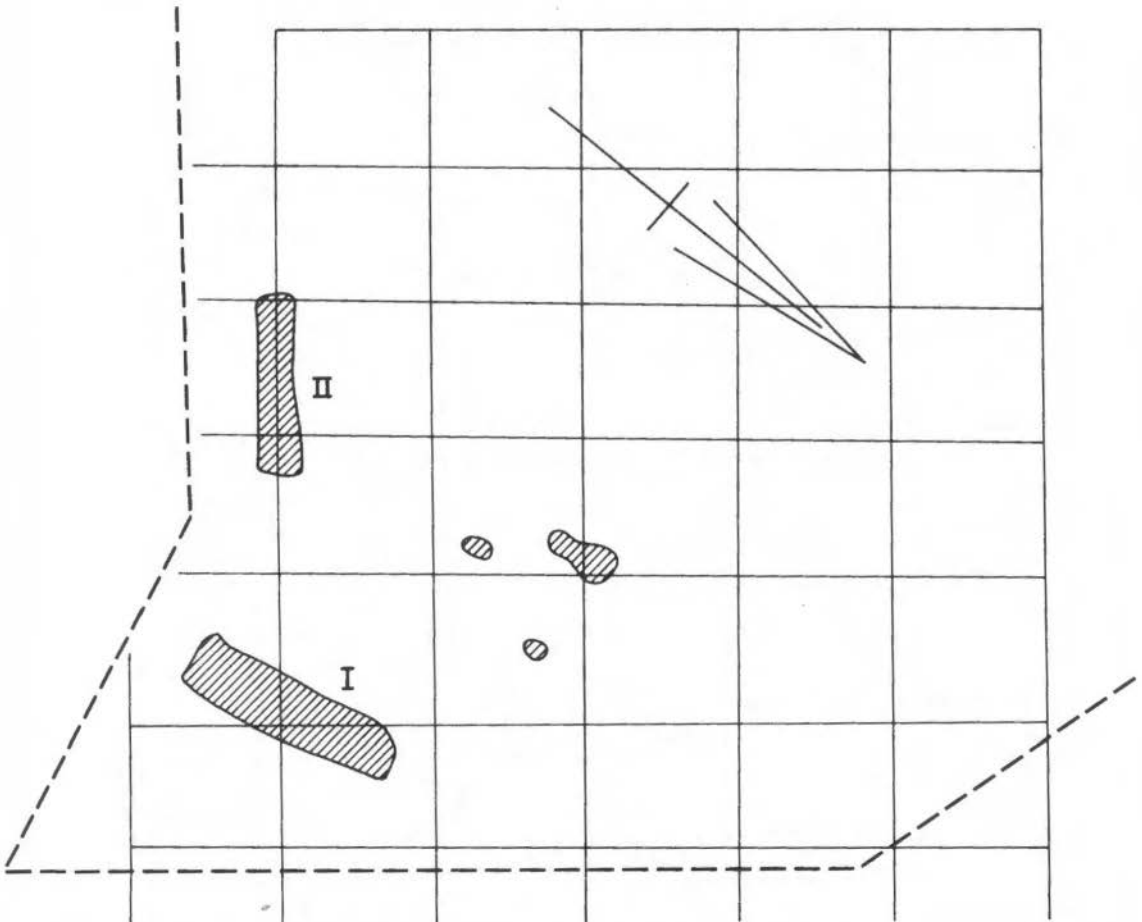
Samenvattend is te stellen, dat de plattegrond een duidelijke constructie weergeeft met een beperkte symmetrische opzet.

Huis I heeft geen vondsten en geen houtskool opgeleverd noch indirect daterende fenomenen, zodat zijn *datering* geheel gebaseerd moet worden op de structuur en op negatieve gegevens. De ligging van huis I onder een dik esdek en de vele paalzetting sluiten op voorhand een datering later dan de 12e eeuw uit. De volledige afwezigheid van vondsten, afvalkuilen en dergelijke in de opgraving maken op grond van de ervaringen een datering later dan de Bronstijd onwaarschijnlijk. De mogelijke interpretatie van een vrijstaande grote schuur om na de Bronstijd de afwezigheid van scherven te verklaren, mist een archeologisch aangrijpingspunt.

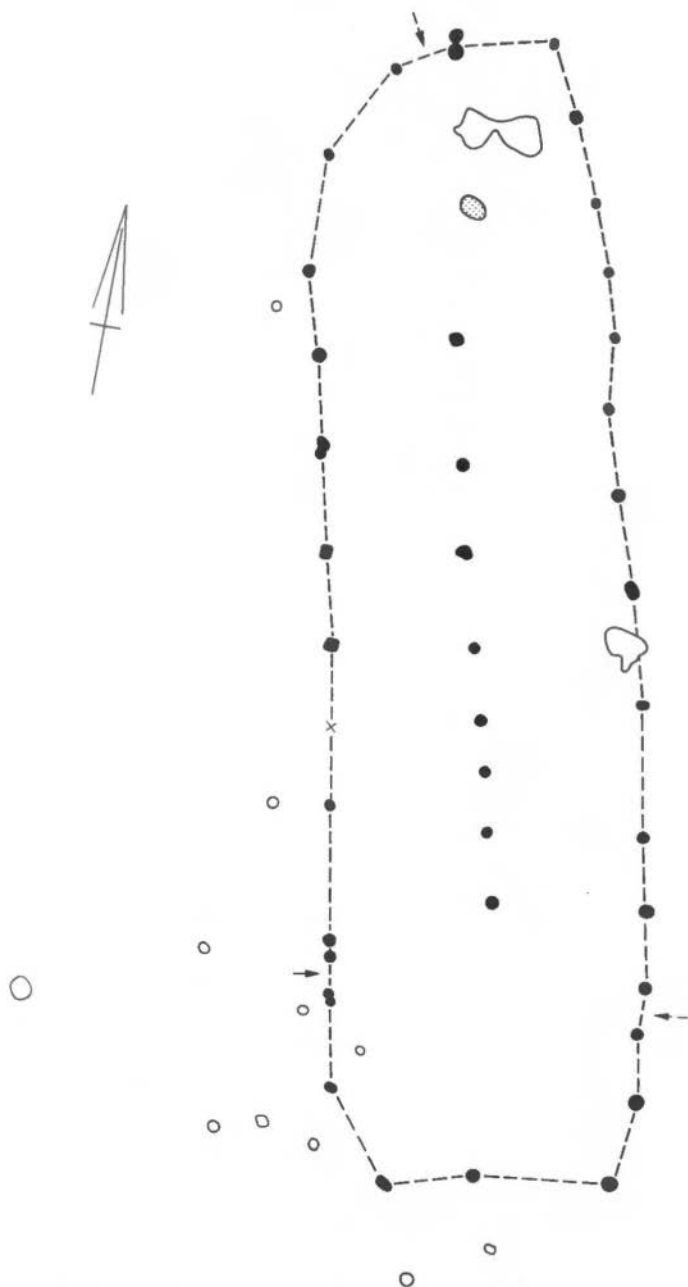
De tweeschepigheid van huisplattegron-

den is bekend van het midden Neolithicum tot in de vroege Bronstijd, alsmede uit de IJzertijd en de vroege Middeleeuwen. Huis I te Vasse mist echter de structurele aansluiting op de vroeg middeleeuwse huizen geheel, terwijl slechts enkele IJzertijd-huizen een summiere gelijkenis vertonen met ons huis ¹⁾. Zoals reeds gezegd is o.i. de IJzertijd echter ook om andere redenen al zeer onwaarschijnlijk. Wanneer wij verder afzien van de midden Bronstijd met zijn drie-schepige huizen ²⁾ en van de op het gebied van huisplattengronden slecht bekende late Bronstijd (met eveneens drie-

schepige huizen), dan resteren ons de perioden midden Neolithicum tot vroege Bronstijd. Ook uit deze perioden zijn geen fraaie parallellen voor Vasse aan te halen ³⁾, onder meer door de forse omvang van huis I, daar de schaars bekende plattengronden uit voornoemde perioden nogal klein zijn, tot ca. 20 m. Het laat Neolithische huis I uit Molenaarsgraaf (Z.H.) ⁴⁾ lijkt ons nog de redelijkste parallel, vooral wanneer de daar als wandpalen geïnterpreteerde paalkuilen worden weggedacht. Buiten die wand ligt immers een onregelmatige rij 'buitenpalen', die vergeleken zou

Afb. 1. Vasse. Overzicht van de verspreiding van de interessantste archeologische verschijnselen in de opgraving: huis I en II, een ovale mijt en twee graven. Ruitennet van 20 m. Schaal 1 : 1000.

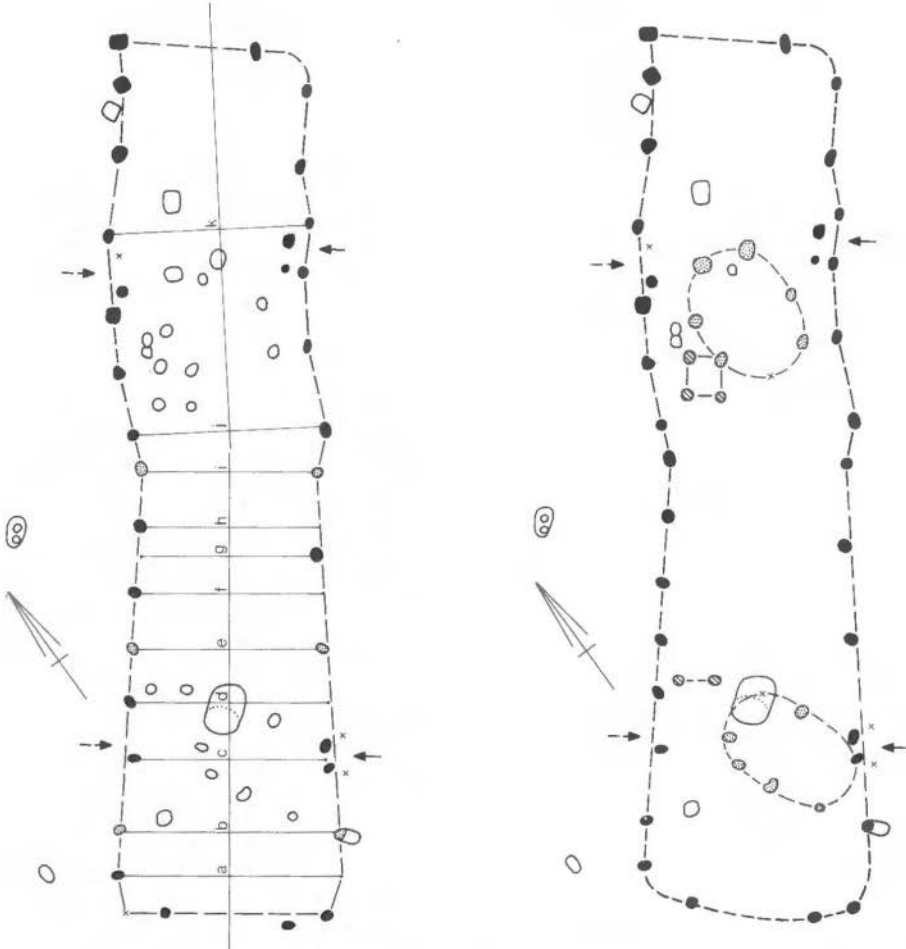

Afb. 2. Vasse. Het laat neolithische (?) huis I. Pijlen: mogelijke ingangen. Gepuncteerde kuil: haardplaats? De niet ingevulde grondsporen behoren (waarschijnlijk) niet tot het huis. Schaal 1 : 200.

kunnen worden met onze wand- of buitenpalen. Het twee-schepige huis uit Mole-naarsgraaf meet ca. 20 m bij 6 - 7 m. Het ligt overigens in een geheel ander geografisch milieu dan het Vasser huis. Resumerend lijkt ons op grond van bovenstaande vrij zwakke 'bewijsvoering' een datering van huis I uit Vasse het beste te plaatsen in het laat Neolithicum.

Huisplattegrond II

De grondsporenconcentratie van en bij huis II (afb. 3) lag geïsoleerd in het ter plaatse zandige opgravingsvlak. Het huis lag direct naast het elders op het perceel zo dikke esdek. Er hoefde ter plaatse slechts 30 cm teelaarde verwijderd te worden om het leesbare vlak te verkrijgen. De omtrek van het huis is bijna probleemloos aan te geven. De plattegrond is 23 m

Afb. 3. Vasse. Het vroege bronstijd huis II.

a. Links de huisplattegrond met hulplijnen. De 6 gepunteeerde paalkuilen zijn de zeer regelmatig gesitueerden.

b. Rechts de huisplattegrond (zwart), 2 ovale mijten (gepunteeerd), 1 vierkante spieker en een tweepalig structuurtje (gearceerd). Pijltjes = (vermoede) toegangen. X = veronderstelde paal. Schaal 1:200.

lang en 5 m breed, behalve het brede zuidwest einde, dat 6 m haalt. De min of meer rechthoekige configuratie is noordoost-zuidwest georiënteerd. De plattegrond behoort tot het eenschepige type, daar er geen palenrijen binnen (en buiten) de zijden aanwezig zijn. De theoretische mogelijkheid van een ondiep gefundeerde huiswand buiten de duidelijk herkenbare palenrijen komt ons in deze plattegrond zeer onwaarschijnlijk voor, omdat het in dat geval drie-schepige huis dan een buitengewoon breed middenschip zou bezitten.

De huisplattegrond laat een grotendeels onregelmatige paalzetting zien. Toch blijkt bij het uitzetten van een aantal hulplijnen (afb. 3a), dat de zuidwest helft van het huis nog een opmerkelijke regelmaat bezit. Er kan een duidelijke aslijn (a-i) in worden aangegeven, waarbij drie staanderparen (gepunteerd op de hulplijnen b, e en i) volledig symmetrisch ten opzichte van deze aslijn blijken te staan. Bovendien is de onderlinge afstand van deze staanderparen gelijk, namelijk 4.80 m. Verbindingslijnen, getrokken over deze regelmatig gestelde staanderparen snijden bijna al de paalkuilen op de huisomtrek en laten tussen a en i een gelijkbenig trapezium zien. De buiten de regelmatig geplaatste standers gelegen paalkuilen alterneren echter op een niet regelmatige wijze, waarbij de palen op hulplijn c bovendien nog afwijken van de omtreklijn. Voor dit probleem zie hierna de ingangsconstructie.

De zuidwestelijke afsluiting van het huis laat meerdere reconstructies toe. Hij kan iets scheef gebogen gelopen hebben over de drie gevonden paalkuilen aldaar, zoals aangegeven in afb. 3 b, of symmetrisch opgezet zijn geweest, zoals aangegeven in afb. 3 a. In het laatste geval is een veronderstelde, symmetrisch gelegen paal toegevoegd aan de constructie, terwijl één gevonden paal iets buiten de lijn valt.

De noordoost helft van het huis, vanaf de opvallende knik, toont nauwelijks een regelmaat. Er is geen algemeen geldige symmetrielijntje te trekken en de beste nog aan te

brengen 'aslijn' (door de middens van de korte zijden) vertoont een knik met die in de zuidwest helft. Bij hulplijn j kan er sprake zijn van een symmetrisch staanderpaar, terwijl bij hulplijn k, in het midden van deze huishelft, een staanderpaar kan worden aangewezen met ongelijke afstanden tot de 'aslijn'. Bovendien staan de wandpalen op hulplijn k verder naar buiten dan elders in de wand van deze huishelft, waardoor de breedte van de constructie daar het grootst is, namelijk $5\frac{1}{2}$ m.

Het verschil in paalzetting tussen de twee huishelften kan ons ertoe verleiden om in de plattegrond niet één huis te zien maar twee, waarbij één deel ofwel later aangebouwd is, ofwel in de plaats kwam van het eerste. Dit idee is onlangs door G.F. IJze-reef (mondellinge mededeling) voor andere huisplattegronden naar voren gebracht. Het idee zou hier nog versterkt kunnen worden door de gescheiden paalkuilenconcentraties binnen beide huishelften, alsmede wellicht door het diepte-verschil van de paalkuilen onder het schaaflvlak. De paalkuilen van de noordoosthelft zijn namelijk 3 - 10 cm diep (behalve één dieper exemplaar), die van de zuidwest helft meten op twee na 8 - 20 cm diep. Maar het sluitend bewijs voor deze mogelijkheid ontbreekt, namelijk de afwezigheid van paalkuilen voor een afsluiting bij de wandknik tussen de hulplijnen i en j. Het onderscheid tussen beide huishelften is niettemin frappant.

Het bovenstaande ontleemt ons grotendeels de neiging om een of twee ingangen te projecteren bij voornoemde wandknik, gelegen in het midden van de plattegrond en met vrij dicht opeen gelegen paalkuilen. Twee andere plaatsen, gelegen bij de hulplijnen c en k, bieden voor ingangspartijen een beter perspectief. In de oostzijde vlak vóór hulplijn k is immers een verbodding van de palen te zien, die als een toegangsconstructie verklaard kunnen worden. Het zal wel geen toeval zijn, dat bijna recht tegenover deze ingang ook een paalgat (van een duo ?) iets binnen de wand ligt,

wat op eenzelfde soort toegang kan wijzen. De oostwand bij hulplijn c laat twee dicht bijeen gelegen paalkuilen zien, die iets binnen de gereconstrueerde wand liggen. Naar analogie van de toegang bij hulplijn k mogen zij wellicht als de binnenpalen van een ingangsconstructie verklaard worden. De bijbehorende buitenpalen zouden dan gemist kunnen zijn in het opgravingsvlak. En om de mogelijke overeenkomst met de situatie bij hulplijn k compleet te maken, bevindt zich een ten opzichte van de westwand ingesprongen paal op lijn c.

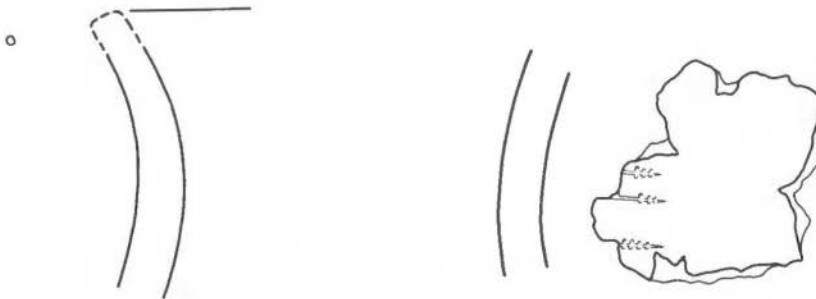
Precies in het midden van de zuidwest helft van de boerderij ligt een ruim 1 m grote en 35 cm diepe kuil (de zuidhelft was het donkerst gekleurd). Hoewel de symmetrische ligging van een grondspoor niet zaligmakend hoeft te zijn, zoals wij ervaren moesten met twee symmetrisch gelegen Mesolithische brandplekken binnen een Bronstijd boerderij te Dalfsen, is de kans toch groot, dat wij hier met de haard van de boerderij te maken hebben. Het ontbreken van houtskool en de grote kuildiepte achten wij echter tegenargumenten. Haardplek of niet, het woongedeelte van de boerderij bevond zich waarschijnlijk hier, omdat er in en direct naast de zuidwest helft van het huis drie vage, enigszins vuile plekken voorkwamen (niet ingetekend op

afb. 3), alsmede bijna 'al' de schaarse scherfvondsten uit de hele opgraving.

Deze scherven zijn overigens ten dele los in de plattegrond gevonden, terwijl de overige scherven stammen uit drie verkleuringen binnen de boerderij, die niet tot de huisconstructie zelf gerekend kunnen worden. Dat suggereert, dat deze verkleuringen (iets) jonger zijn dan (het zuidwestelijk deel van) de boerderij.

Bovengenoemde scherven vormen de enige directe aanwijzing voor de datering van de eenschepige boerderij, en wel in de vroege Bronstijd (ca. 16e eeuw v. Chr.). Het betreft slechts negen dikwandige, grof verschaalde, bruin gebakken scherven, waaronder één wandscherf met wikkeldraadversiering (losse vondst). Deze scherven moeten (bijna) alle behoord hebben tot wikkeldraadpotten. Zie afb. 4.

Voor huis II zijn evenmin als voor huis I goede parallellen gevonden. Het in de vroege Bronstijd gedateerde huis II uit Molenaarsgraaf ⁵⁾ en huis D uit Telgte, Kr. Warendorf ⁶⁾ zijn beide tweeschepig en bezitten regelmatig tegenover elkaar geplaatste wandpalen. Een nauwelijks te dateren plattegrond uit Sprakel, Kr. Münster ⁷⁾ benadert huis II uit Vasse nog het meest. Genoemd huis (15 m bij 4,6 - 5,4 m) kan namelijk als eenschepig worden aangeduid, bezit een smal toelopend c.q. trape-

Afb. 4. Vasse. Twee van de negen scherven, gevonden bij huis II. De twee scherven stammen niet van dezelfde (wikkeldraad)pot. Schaal 1 : 2.

ziumvormig uiteinde (evenals huis II van Molenaarsgraaf) en bezit twee tegenover elkaar staande palen (de nr's 2 en 15), die iets binnen de wand liggen. Vergelijk hier toe de gereconstrueerde ingangspartijen van huis II te Vasse.

Wanneer wij de noordoost helft van huis II te Vasse wegdenken en de wat grotere symmetrie van het huis uit Sprakel voor lief nemen, dan vormt laatstgenoemde plattegrond toch een acceptabele parallel. Om die reden zouden wij het niet direct dateerbare huis uit Sprakel in de vroege Bronstijd willen plaatsen. In de betreffende opgraving zijn onder meer enige vondsten uit het laat Neolithicum/vroege Bronstijd gedaan.

De vroege Bronstijd zou dan in het geval van juiste plattegrond-dateringen één- en twee-schepige huizen hebben gekend.

De bijgebouwen

Ca. 50 m ten noorden van huis II lag een 7-palig, ovaal structuurtje van 3,5 m bij 2,5 m (afb. 5). Deze structuurtjes worden algemeen geïnterpreteerd als spiekers of mijten, dus als opslagplaatsen voor de oogst. Buiten een bepaald verband zijn zij nauwelijks te dateren, daar deze normaliter vondstloze structuren in allerlei varianten en in meerdere perioden optreden, met name van de Bronstijd tot in de late Middeleeuwen. In Overijssel zijn zij tot op heden bekend uit Baalder, gem. Hardenberg (Karolingische tijd) en Lossen (Romeinse tijd (?), echter meer waarschijnlijk later gezien de scherpe insteek van de grondsporen⁸).

De mijt uit Vasse dateert o.i. waarschijnlijk uit de vroege Bronstijd, omdat er binnen de oppervlakte van het vroege Bronstijd huis II één of twee identieke structuren zijn gelegen (afb. 3). Deze twijfel over een of twee structuren heeft betrekking op de reconstructie van de ovaalvorm (d.i. nr. 3) in de zuidwest helft van het huis, omdat er op een iets andere wijze (eveneens met een gemeenschappelijke paalkuil 'van' huis II) evengoed een rechthoekige, zespa-

lige structuur uit te reconstrueren valt. In alle gevallen missen wij in de drie plattegrondjes één paal. De twee onmiskenbare en identieke ovaalvormen (dus die in de noordoost helft van het huis (d.i. nr. 2) en de vrijliggende mijt (nr. 1)) hebben als opvallende overeenkomst een diepte van 25 cm voor één paalkuil, terwijl de overige paalkuildeptes van deze twee mijten minder dan de helft daarvan bedragen. Mijt 3 toont hetzelfde principe in zwakkere vorm. In het vorige hoofdstukje stelden wij reeds terloops, dat de opvallende samenklontering van de grondsporen van huis II en van de hier besproken bijgebouwtjes geen toeval kan zijn en dat hun datering (zeer) kort na elkaar moet liggen. Bovendien bevatte de paalkuil ten zuidoosten van de vermoedelijke haardplek drie van de negen gevonden scherven (uit de vroege Bronstijd), zij het drie onversierde wandscherven.

Het vierkante spiekertje met zijden van 1 m (afb. 3) heeft een gemeenschappelijke paalkuil met de ovale mijt nr. 2. Het zeer algemeen voorkomende type is hier uitsluitend door zijn ligging eveneens te dateren in de vroege Bronstijd.

Tweepalige structuren zijn zelden met enige betrouwbaarheid aan te geven in een plattegrond. Binnen de zuidoost helft van huis II leidt zo'n aanwezigheid echter weinig twijfel (afb. 3). De twee 10 cm diepe paalkuilen kunnen behoord hebben bij een weefraam als de betreffende palen gelijktijdig zouden zijn geweest met het huis, dus in het huis stonden. Het lijkt ons echter waarschijnlijker, dat de twee-palige structuur, net als het derde ovaal, van iets jongere datum is. In dat geval kan men eerder denken aan een hellend afdakje op twee palen, met één zijde op de grond rustte, zoals dat is gereconstrueerd bij het Trechterbekerhuis uit Wittenwater, Kr. Uelzen⁹). Het noordwestelijke van de twee paalgaten bevatte de halsscherf van een (versierde?) wikkeldraadpot, getekend op afb. 4.

De late Bronstijd graven

Ruim 10 m ten westen van de vrijliggende mijt nr. 1 werd een fraaie sleutelgatvormige greppel aangetroffen en 10 m zuidoostelijk ervan een ovale greppel (afb. 6a). Het sleutelgat (buitenwerks ruim 10 m lang) is bijna noord-zuid georiënteerd met de voorhof aan de zuidzijde. Enigszins excentrisch binnen de ovaalvormige 'kop' (doorsnede 5-6 m) van het sleutelgat bevond zich een 20 cm diepe kuil, waarin crematie lag met een 7 cm hoog bijpotje er recht op geplaatst (afb. 6b). Tussen de crematie lag enige houtskool, die apart verzameld is. Het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen determineerde deze houtskool op houtsoort, wat elzeshout bleek te zijn. Meestal is dergelijk houtskool, dat geacht moet worden van een brandstapel afkomstig te zijn, van eikehout.

Het Vasser sleutelgat was aangelegd op een grofzandige plek in het terrein en de greppelvulling had een midden-grijze kleur. Het ontbreken van loodzand in de greppel wijst dus niet op een toendertijd langdurig open plek ter plaatse. Vermeldenswaard is ook de vondst van drie onversierde wandscherfjes, die verspreid in de greppelvulling lagen. Dit feit is ook elders vaak geconstateerd en wordt verklaard als stuk gegooid ceremonieel vaatwerk. De sleutelgatvormige greppels behoren tot de kenmerkende en zeer bekende begravingvormen uit de late Bronstijd (10e en 9e eeuw v. Chr.). Het Vasser exemplaar vormt echter pas het tweede bekende uit geheel Overijssel. Het eerste sleutelgat is in 1961 opgegraven door C. Hijszeler te Mander, slechts 2,5 km noordwestelijker gelegen.

De ruim 4 m lange ovale greppel bezit dezelfde oriëntatie als het sleutelgat. Binnen het ovaal is geen spoor van een bijzetting aangetroffen, hetgeen erop zal wijzen, dat deze bijzetting niet of nauwelijks ingegraven is geweest. Het in de opgraving aangetroffen 'grafveldje' bestaat uit twee begravingen. Naar de sociale achtergrond hiervan kan slechts gerijst worden.

Diversen

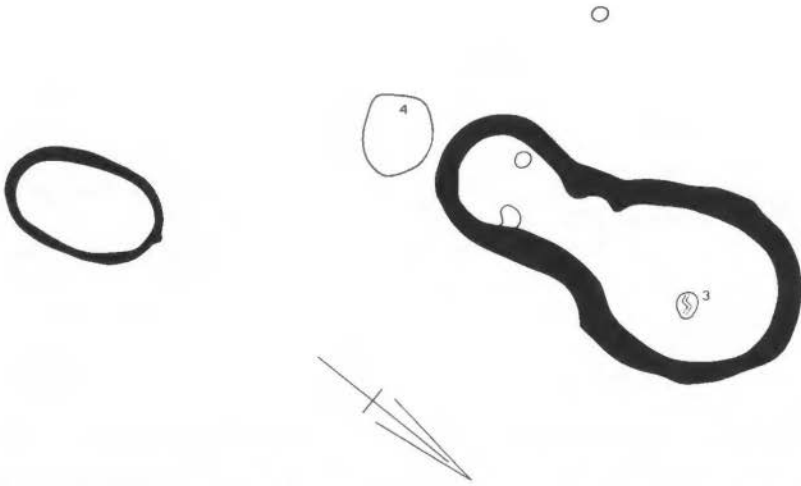
Ten behoeve van de volledigheid van dit verslag vermelden wij hier nog de vondst van drie groen getinte brandplekken, die verspreid in de zandige, zuidoostelijke strook van de opgraving zijn waargenomen. Gewoonlijk worden zij in het Mesolithicum gedateerd, maar zij kunnen evengoed van latere, maar wel van prehistorische ouderdom zijn. De groene tint van de kuilen is waarschijnlijk veroorzaakt door de deponering van organisch materiaal, met name beenderen van dierlijk slachtoffer.

Verspreid over het terrein zijn enige relatief grote kuilen aangetroffen, zoals bij huis I en kuil, nr. 4 naast het sleutelgat, die van onbekende of middeleeuwse ouderdom zijn. Door het ontbreken van vondsten en de afwijkende bodemgesteldheid is dit door ons hier moeilijk in te schatten.

In de oostelijke strook van de ontgraving/opgraving werd onder een esdek van 1,25 m en in de keileemlaag een kuil aangetroffen van ca. 2 m bij 1,75 m en ruim 1 m diep. Deze kuil was geheel gevuld met een grote zwerfsteen van naar schatting 4 ton. Het is duidelijk, dat men hier destijds een dikke steen heeft laten zakken. Uit recente tijd is deze methode, om in de weg liggende zwerfstenen te verwijderen, genoegzaam bekend. Het belang van deze vondst is dan ook uitsluitend gelegen in de datering, die hier op grond van de dikte van het

Afb. 5. Vasse. De vrijliggende (hooi)mijt nr. 1, wrs. uit de vroege Bronstijd. Schaal 1 : 200.

Afb. 6 a. Vasse. De beide graven uit de late Bronstijd. Kuil 4 is wrs. middeleeuws. Schaal 1 : 200.

bovengelegen esdek (en het ontbreken van esgrond in de kuil) geschat kan worden op omstreeks de 12e eeuw A.D. Kennelijk heeft men toen reeds deze voor de hand liggende methode toegepast bij de aanleg van de akker.

Overzicht twentse huisplattegronden

In dit verslag zijn voor het eerst opgegraven twentse huisplattegronden (van vóór 1000 A.D.) gepubliceerd en dan nog wel twee uitzonderlijke. Toch zijn er al eerder meer reguliere plattegronden opgegraven, die echter nog op publicatie wachten. Het lijkt ons zinnig deze kleine 'voorraad' hier in chronologische volgorde van ontdekking te memoreren.

1. 1958 - Vasse - een half huis uit de midden Bronstijd.
2. 1964 - Hezinge - anderhalf 'huis' uit de Merovingische tijd.

3. 1972 - Denekamp - een IJzertijd huis en ca. 10 huizen uit de Romeinse IJzertijd.

4. 1982 - Vasse - een huis uit het laat Neolithicum (?) en een huis uit de vroege Bronstijd (zie alhier).

Het is in dit verband vermeldenswaard, dat de beide opgravingen te Vasse (1958 en 1982) op een terrein van 1 à 2 hectare drie geheel verschillende huisplattegronden uit drie verschillende periodes hebben opgeleverd. Het lijkt erop, dat deze woningen solitair staande boerderijen zijn geweest.

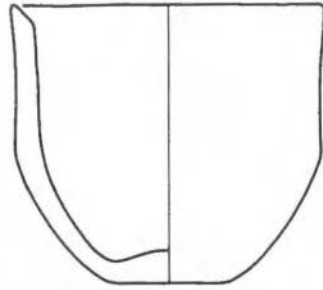
A.D. Verlinde

Noten:

- ¹⁾ Ahrens 1974 en Günther 1983.
²⁾ In 1958 is 100 m zuidoostelijk van huis I een half, drieschepig, midden Bronstijd huis opgegraven. Afmetingen: 20 m bij ca. 5 m.
³⁾ Zie Glasbergen 1966, Louwe Kooymans 1974, Herity & Eogan 1977, Megaw & Simpson 1979, Zimmermann 1980 en Gibson 1982.
⁴⁾ Louwe Kooymans 1974, p. 198.
⁵⁾ Louwe Kooymans 1974, p. 200.
⁶⁾ Reichmann 1982.
⁷⁾ Wilhelmi 1972.
⁸⁾ Hijzeler 1946; de interpretatie aldaar van hutten is nadien onjuist gebleken.
⁹⁾ Zimmermann 1980.

Literatuur:

- Ahrens, C., 1974: Die eisenzeitlichen Hausgrundrisse im Harburger Raum. **Hammaburg**, Neue Folge 1, 77-92.
- Gibson, A.M., 1982: Beaker domestic sites; a study of the domestic pottery of the late third and early second millennia B.C. in the British isles. **British archeological reports, British series** 107.
- Glasbergen, W. et al., 1966: De neolithische nederzettingen te Vlaardingen (Z.H.). In **het voetspoor van A.E. van Giffen**, 41-65.
- Günther, K., 1983: Eine Siedlung der älteren Römischen Kaiserzeit mit Schmiedewerkstätten bei Warburg-Daseburg, Kr. Höxter (Westfalen). **Germania** 61, 1-31.
- Herity, M. en Eogan, G., 1977: **Ireland in prehistory**. London.
- Hulst, R.S., 1973: Reflections on Dutch prehistoric settlements. **Berichten R.O.B.** 23, 65-76.
- Hijzeler, C.C.W.J., 1946: Een nederzetting bij Losser. **Versl. en Med. Ov. Regt en Gesch.** 61, 3-17.
- Louwe Kooymans, L.P.L.K., 1974: **The Rhine/Meuse delta; four studies on its prehistoric occupation and holocene geology**. Leiden.
- Megaw, J.V.S. en Simpson, D.D.A. 1979: **Introduction to british prehistory**. Leicester.
- Reichmann, Ch., 1982: Ein bronzezeitliches Gehöft bei Telgte, Kr. Warendorf. **Archäologisches Korrespondenzblatt** 12, Heft 4, 437-449.
- Wilhelmi, K., 1972: Ein mehrperiodiger Siedlungsplatz bei Sprakel, Gemeinde St. Mauritz, Kr. Münster. **Westfälische Forschungen** 24, 214-226.
- Zimmermann, W.H., 1980: Ein trichterbecherzeitlicher Hausgrundriss von Flögeln - Im Örtjen, Kr. Cuxhaven. In: T. Krüger en H.G. Stephan (Hrsg.), **Beiträge zur Archäologie Nordwestdeutschlands und Mitteleuropas (Festschrift Klaus Raddatz)**, Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens 16, 479-489. Hildesheim.

Afb. 6 b. Vasse. Het bijpotje nr. 3 uit het sleutelgatvormige graf. Schaal 1 : 2.

Gevraagd door verzamelaar

Oude ansichtkaarten
 foto's
 boeken van Twente

Tel. 074 - 91 82 95

Vraag: Wie kan mij inlichtingen verstrekken over de Enschedese fotograaf E. Steffen?

Mij zijn enkele foto's van hem bekend van Enschede (\pm 1867) en Lochem (1870). H. Hagens, Rijksmuseum Twenthe (053 - 358675)

De schetsboeken van Dr. J.H. van Heek

Van 11 februari t/m 11 maart zal in het Rijksmuseum Twenthe een tentoonstelling worden gehouden van potlood- en pentekeningen van de eerste directeur van het Rijksmuseum Twenthe, tevens vice-voorzitter van onze Vereniging Oudheidkamer 'Twente', Dr. Jan Herman van Heek (1873-1957).

Reeds in 1890 begint hij in de omgeving van zijn ouderlijk huis - het Stroot in Tweekelo - in potlood te schetsen, b.v. een lōs hoes, markante figuren in zijn omgeving, huifkarren op de markt in Enschede. Van zijn jeugdwerk zullen vijf schetsboeken aanwezig zijn. In 1895 gaat hij zijn eerste wereldreis maken. Hij legt zijn reisindrukken vast door een reeks van vele penteke-

ningen in het voormalige Brits- en Nederlands Oostindië. later volgen tientallen schetsboeken gevuld met tekeningen van allerlei landen in de wereld. Hij tekent echter ook dikwijls in Twente, de Gelderse Achterhoek en aangrenzend Westfalen watermolens, kerken, kastelen, dorps- en stadsgezichten. Van kasteel Bergh bestaan veel schetsen vastgelegd vóór en na de brand van 1939. Vanaf 1941 woont Dr. J.H. van Heek met zijn gezin op kasteel Bergh, dat hij in 1912 van de vorst van Hohenzollern-Sigmaringen heeft weten te verwerven.

Ook de oorlogsverwoestingen van Enschede in 1945 zijn in zijn schetsen vereeuwigd. Deze textielfabrikant, die eigenlijk

Gehoord en gelezen:

Couranten

Tubantia/Dagblad van het Oosten 1983

2.9 Vondst waterput bevestigt plaats havezathe Kemnade (Albergen); 3.9 De Rentmeester; 12.9 Over de nazaten van de grondleggers van de Twentse textiel; 13.9 De vrijheidsstrijder J.D. (Joan Derk van der Capellen tot de Pol) en diens betekenis voor onze democratie; 15.9 Touwbaas opent nieuw Textielindustriemuseum; 22.9 Nieuwe klokken hangen in toren Jacobuskerk (Enschede); 24.9 Halve eeuw geleden ook een opmerkelijk transport - toen met echte paardekrachten (Enschede 1934); 24.9 Sinds wanneer wordt in het Twents dialect geschreven?; 24.9 Antieke diesellocc Bij buurtspoorweg; 27.9 Geen luchtvaart- maar luchtvaartmuseum; 30.9 Textielmuseum in een ruimere jas; 1.10 Hoe oud is ons

meer kunstliefhebber en kunstverzamelaar was en als bewaarder en maecenas van ons Nederlandse cultuuroed algemene vermaardheid verwierf, kenmerkt zich in deze expositie als een fijnbesnaard tekenaar, die nauwgezet met een scherp oog zijn composities vervaardigde en deze in 93 schetsboeken voor het nageslacht bewaarde.

Ongeveer 65 schetsboeken, die nimmer in het openbaar zijn getoond, zullen dagelijks in enige zalen van het museum van dinsdag tot en met zaterdag van 9 - 13 en van 14 - 17 uur en zondags van 14 - 17 uur te bezichtigen zijn.

A.L. Hulshoff

Agenda

Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie

(Secr. 05470-3311)

Stoevelaarsweg 12
7475 TP Markelo

9 maart : mevr. M. Niermeyer: Hongerdoeken.
23 maart : de heer A.J. Mensema: Symboliek van de dood, aan de hand van oude grafstenen.

Twents?; 8.10 De ware toedracht van het bombardement op Enschede; 11.10 Veel Enschedeërs zagen bommenwerpers boven stad aangevallen worden; 15.10 Tubantiasingel en Richtersweg door oktoberbombardeement 1943 erg veranderd (Enschede); 18.10 Molenaar Jan Frielink (69) uit Almelo schonk een molenstoel voor Herinckhave; 24.10 Almelse nonnen trokken in 1665 naar Mariavlucht (Glane); 24.10 Schuttersveldcomplex is te koop: vraagprijs 7½ miljoen; 25.10 Monumentenborden ANWB op het Weerselose Stift; 28.10 Heel Lattrop trots op fraaie Oortmanmolen; 29.10 Restauratie Stift mag als voorbeeld dienen; 31.10 Rectorshuis wordt na restauratie museum (Almelo); 4.11 Rond kasteel Nijenhuis (Diepenheim); 4.11 Molen De Hoop wordt een ontvangstruimte; 8.11 Plan met rectorshuis valt goed in de raad (Almelo); 10.11 Opknappen Rectorshuis mag drie ton kosten; 10.11 Vermoedelijk grafkelder in Plechelmus ontdekt; 12.11 Boek over Enschede in de oorlog vordert goed; 14.11 Twente werd weer fraaie molen rijker; 16.11 Midwinterhoornblazers voor 30ste keer bijeen op het Everloo; 18.11 Het bleef in de familie bij de Nederlandse adel (Twickel, Weldam); 19.11 Afbraakdrama uit vorige eeuw aan Kneudweg en Gronausevoetpad (Enschede); 23.11 Delden krijgt zoutmuseum.

Serie Almelo's levend verleden:

3.9 Geheelonthoudster kasteleinsvrouw; 10.9 Ik moest achter getouw beginnen (slot).

Serie Heemkunde in Twente en de Achterhoek:

27.8 (1) Denekamp; 3.9 (2) Almelo, Heemkundemuseum; 10.9 (3) Heemkunde Ootmarsum op zoek naar expositieruimte; 17.9 (4) Hist. Kring Losser; 8.10 (5) St. Heemkunde Albergen; 15.10 (6) St. Oald Hengel; 22.10 (7) Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie, Almelo; 29.10 (8) Hist. Kring Neede; 5.11 (9) Oudheidk. Werkgemeenschap Aalten/Dinxperlo/Wisch; 12.11 (10) Hist. Kring Vasse-Manderhezinge.

Serie De Streekmusea van Oost-Nederland:

16.7 (1) In Zwolle legt Overijssel haar rijkdom te pronk; 23.7 (2) Drentse bodem gaf zijn schatten prijs (Assen); 30.7 (3) Middeleeuwse deur lag bij 't grof vuil (R.M.T. Enschede); 27.8 (4, slot) Het raadsel van de familie Kujik (G.M. Arnhem).

Twentse Courant 1983

13.8 Opgraving wijst uit: Schild is nooit voorburch geweest (Goor); 1.9 Historische vondst bij graafwerkzaamheden (Kemna, Albergen); 1.9 Eijsbouts giet klokken voor gouden Jacobuskerk; 6.9 Stift-Restauratie afgesloten; 7.9 Plannen Stichting Olie-molen raken in stroomversnelling (Oele, Hengelo); 8.9 Twentse textielpionier Thomas Ainsworth, 'Hij verdreef armoede'; 10.9 Ainsworth-herdenking plechtstatig gebeuren; 17.9 Café Pot 400 jaar aan de oude handelsweg Munster-Deventer (Markelo); 17.9 Ooggetuigen vertellen van het bombardement dat 40 jaar geleden 151 doden eiste; 22.9 Klokken Jacobus-

kerk ingewijd (Enschede); 30.9 Blikken van herkenning in Textielmuseum; 5.10 Textielindustrialiemuseum laat arbeiders aan het woord; 15.10 Slotzusters in de publiciteit (Zenderen); 19.10 Vicarie van 't Stift wordt gerestaureerd; 20.10 Ex-textielarbeidster Ina Meinsma (68) uit Goor meent: Textielmuseum speelt in op sentimenten van ouderen; 22.10 Privé-textielmuseum voor jubilerende 'Saksenstal' (Overdinkel); 26.10 Twickel-zout gaf aanzet een museum in te richten; 29.10 'Zes eeuwen Asbroek', een boek over geschiedenis één familie; 1.11 Start restauratie van molen Brunninkhuis (Tilligte); 5.11 Schoolmeesters van vrogger; 5.11 Bruin museum Natura Docet zet stekels op; 7.11 Opschonen van oude Hunenborg nabij Weerselo; 7.11 Derksen al 'n begrip toen broek nog f 1,85 kostte (Tubbergen); 10.11 Antiquair vindt doos vol met liturgische gewaden; 11.11 Loop van onbekende beek aan Zuiderhagen blootgelegd (Enschede); 11.11 Opmerkelijke vondst in Plechelmusbasiliek. Grafkelder uit vijftiende eeuw; 14.11 'Nieuwe' Oortmanmolen 'n monument van allure; 15.11 Oald Hengel met portret van Wolter ten Cate verguld; 15.11 Jozefonten thans aan de beurt voor restauratie; 16.11 Mirreweenterhoorn wordt weer naturel; 24.11 Heilige huisjes onder slopersshamer.

Serie Hoe sterk Enschede verandert:

3.9 De Klomp, Gronausestraat; 8.9 Overweg Hengelsestraat, Langestraat.

Tijdschriften

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1983, no. 7.

J.G. Hobbelink, *De vier kerken van Rossum*, p. 10-13.
H.J. Schuit, *Het Stift te Weerselo*, p. 14-18.
H. Engelbertink, *Marke Rossum (6)*, p. 19-21.
G.W. Vrieling, *Oons broad*, p. 22-24.

Inslag, 1983, no. 2.

Het nummer is gewijd aan het thema armoede

Oald Hengel, 1983, no. 4.

R. Scholten, *Godschalk Willem Burgerstraat*, p. 49.
J. Niks, *Marke Hasselo (xxxvi); Erve 'n Poedel, voorheen Godeberting-Gorbert Roersweg H 148*, p. 55.
H. Reynders, *Huys Hengelo onder de Mahony's van Münchhausen van de Oldemeule 1780-1791*, p. 59.
R. Scholten, *Blindganger in de kerk*, p. 63.
J. Niks, *Dominee S.F. Meylink (ii) (1776)*, p. 63

Oald Hengel, 1983, no. 5.

J. Niks, *Marke Hasselo (xxxvii)*, p. 65.

H.J. Eissing, *Stork en de Berfelobeeek*, p. 69.
H.J. Krooshoop, *De 'bastardie' van Frederik van Twickelo*, p. 71.
Z. Kolks, *Het oude katholieke kerkje van Beckum*, p. 73.
H. Reynders, *De kinderen van Christiaan Gottlieb Betger (rentmeester van Huis Hengelo 1777-1793)*, p. 75-76.
Comm. Archeologie, *De 'zwerfstenen' van Huis Hengelo*, p. 77-79.

Old Nee, 1983, no. 11

B. Hesselink, *Honderd jaar Needse textielhistorie in bronnen*, p. 3-9.
J. Dievelaar, *De blauwververij van Reith aan de Rapenburg te Neede*, p. 10-14.
G. v.d. Ziel, *Oet d'n Berendjeshook*, p. 19-19.
J. Krooshof, *De Hoeve, een verdwenen kasteel*, p. 20-23.
W.O.H. Lorenz, *Wie is wie, wat is waar*, p. 24-25.
H. te Vaanholt, *Koninklijke muziekvereniging 'Crescendo'*, p. 26-34.

't Onderschoer; Heemkunde Denekamp, 1983, no. 3.

H.J. Asma, *Kroniek van 75 jaar boerenleenbank Denekamp*, p. 19-21.
W.H. Dingeldein, *Naar Breklenkamp (uit Weer en Wind)*, p. 22-28.
H.J. Asma, *Denekamp voor 100 jaar*, p. 36-38.
J.A. den Ouden, *Geschiedenis van de Lattroppe school*, p. 39-41.
H. Boink, *Het luchtvaartverkeerslicht te Groot Agelo*, p. 53-56.
J.A. den Ouden, *Een afgrijselijk ongeluk*, p. 57-60.

Op de bres: Vereniging Behoud Delden, 1983, no. 1.

Expositienummer gewijd aan het thema: 650 jaar Stad Delden in beeld en archiefstukken.

Overijssels contactbericht, 1983, no. xx.

G.D. van der Heide, *Te kijk zetten*, p. 438-448.
Z. Kolks, *Tentoonstelling A.M. Gorter in R.M. Twenthe*, p. 449-450.
B.M. Maazen, *Monumentennieuws*, p. 455-465.
B.M. Maazen, F.D. Zeiler, *Overijsselse periodieken*, p. 446-470.
A. Brunt, *Aanzet tot... xviii (bibliografie) Huis Twickel te Ambt Delden, zijn bewoners en zijn omgeving*, p. 471-477.
C. van Heel, *Jubilea; IJsselmuiden en Grafhorst; Delden*, p. 478-484.

Wiek en Rad; Orgaan van de Stichting Overijsselse molen, 1983, no. 3.

J.H. Borgman, *De molens van Denekamp*, p. 3-6.
J. de Weerd, *Molenrevue*, p. 7-10.

In het afgelopen kwartaal verscheen eveneens het *Jaarboek Twente 1984*.

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Neede

H.H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.